

**УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДІВ ОЦІНКИ
ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ПРИБУТКОМ ПІДПРИЄМСТВ
THE IMPROVEMENT OF METHODOLOGICAL APPROACHES TO
ESTIMATION OF EFFECTIVENESS MANAGEMENT OF ENTERPRISE'S
PROFIT**

У статті розглядаються сучасні методичні підходи щодо оцінки ефективності управління фінансовими результатами діяльності підприємств, проводиться критичний аналіз та визначаються основні проблеми їх застосування. Запропоновано напрямки удосконалення діючих підходів з позицій як тактичного, так і стратегічного менеджменту.

Ключові слова: *управління прибутком, методичні підходи оцінки ефективності управління прибутком, критерії ефективності, рентабельність, операційна і стратегічна ефективність*

In the article is considered present-day methodical approaches to estimation of effectiveness management of enterprise's financial results, critical analysis and problems of its apply are definite. Directions of the improvement of acting approaches as to position of tactical and strategical management is presented.

Key words: *management of profit, methodical approaches to estimation of effectiveness management of profit, criteria of effectiveness, profitability, operative and strategical effectiveness.*

I. Вступ. Для суб'єктів ринкової економіки максимізація прибутку як наслідок ефективного управління ним визнається єдиновірною метою підприємницької діяльності. Для прийняття обґрунтованих управлінських рішень, спрямованих на нарощення фінансових результатів у перспективі, менеджерам вищої і середньої ланок необхідно мати адекватну і релевантну аналітичну інформацію про ефективність функціонування підприємства.

Проблемам організації та методики аналізу прибутку підприємств присвячені роботи таких відомих вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів, як І.О. Бланка, М.А. Болюха, Ю.А. Вериги, В.В. Ковальова, Г.О. Крамаренко, Л.А. Лахтіонової, Є.В. Мниха, О.В. Павловської, Г.В. Савицької, О.С. Стоянової, В.І. Стражева, Н.Г. Чумаченко, А.Д. Шеремета та інших. Слід відзначити, що одні методики аналізу фінансових результатів обмежуються визначенням лише показників рентабельності, інші додатково перебачають розрахунок показників фінансової стійкості і платоспроможності. Деякі науковці підходять до процесу оцінки прибутку з позиції комплексного обчислення широкого спектру показників, які охоплюють максимально можливу кількість факторів, пов'язаних із формуванням, розподілом та використанням прибутку на підприємстві.

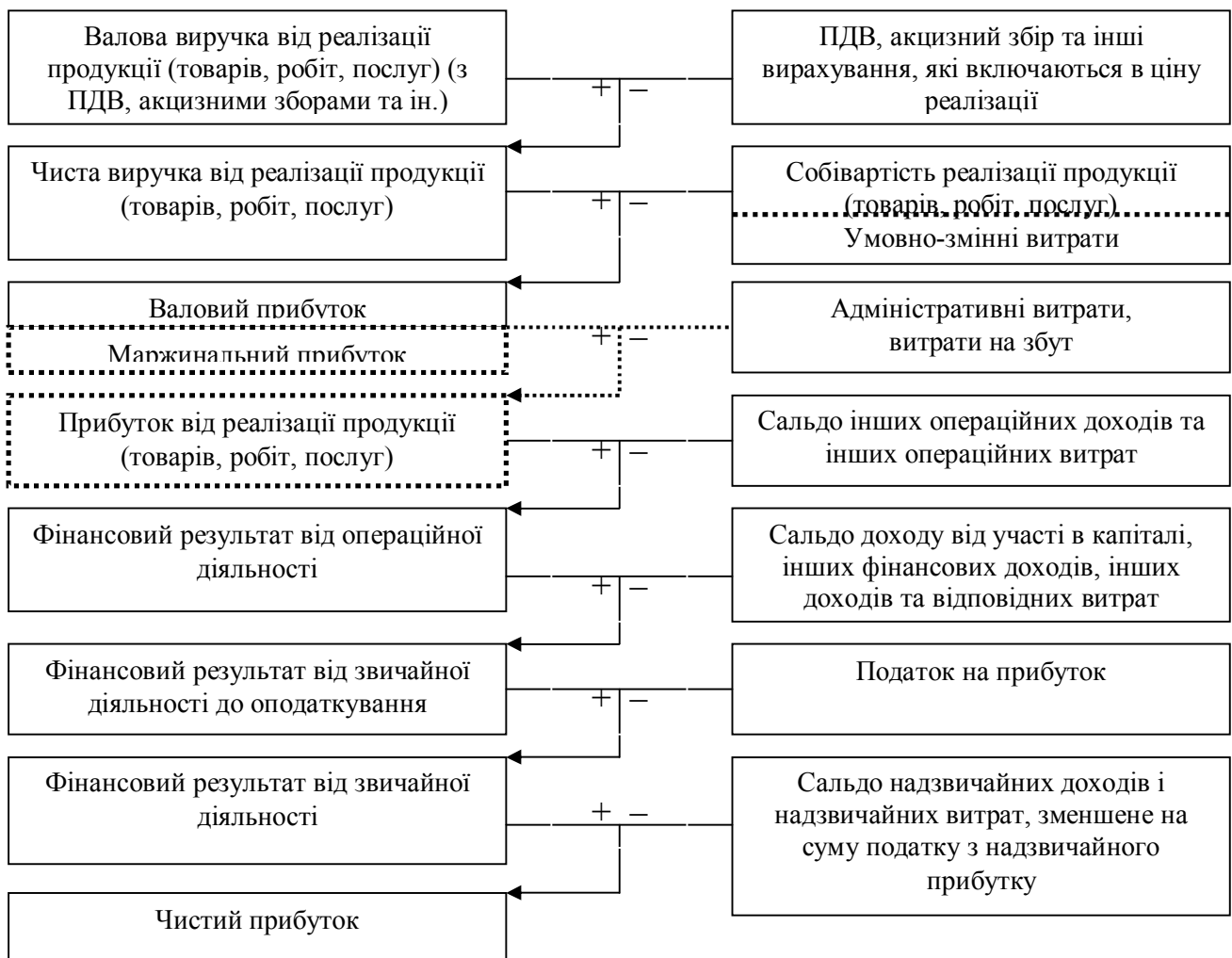
II. Постановка завдання. Метою дослідження є критична оцінка і впорядкування діючих методичних підходів аналізу ефективності управління прибутком, визначення оптимальної системи аналітичних показників для стратегічного управління ним. Запропоновані нами методичні рекомендації з використання окремих показників ефективності ґрунтуються на науково-методичних розробках для різних категорій користувачів з урахуванням вітчизняної практики господарювання.

III Результати. Аналітичною базою для оцінки фінансових результатів виступає прийнята модель їх формування та розподілу. Структура формування загального прибутку підприємств обумовлена розміром отриманих доходів і витрат, склад і порядок визнання яких у вітчизняній практиці регламентується Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.99 р. № 996-XIV та Положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку 3 «Звіт про фінансові результати», 15 «Дохід» та 16 «Витрати».

У фінансовому обліку поняття прибутку пов'язують тільки з отриманим результатом, який суттєво змінюється у відповідності з обранням певного методу його визначення та діючої облікової політики. Альфред М. Кінг зауважує з цього приводу: «Прибуток як результативне значення (отримане

після вирахування усіх витрат із загального об'єму доходів) може варіюватись залежно від того, хто веде звітність... Для більшості компаній чистий прибуток складає 3 – 4% від доходу, «дійсний» чистий прибуток міг би бути або подвоєним, або взагалі зведеним до нуля, залежно від того, хто складає звітну документацію» [1, с. 20].

На рис. 1. наведена узагальнена методика розрахунку деяких показників прибутку на підставі Звіту про фінансові результати, які найчастіше використовують для потреб фінансового аналізу.



Маржинальний прибуток і прибуток від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) не визначається у фінансовій звітності як окрема складова фінансового результату, однак широко застосовується для розрахунку показників прибутковості у фінансовому аналізі

Рис. 1. Структурно-логічна схема розрахунку показників прибутку для потреб фінансового аналізу

Схема, представлена на рис. 1, наочно ілюструє, які складові фінансових результатів діяльності підприємств розраховують на основі бухгалтерської звітності. Зазначені абсолютні показники прибутку є актуальними для потреб фінансового аналізу, проте мають низьку інформативність для реалізації механізму управління фінансовими результатами, оскільки не дають повне уявлення про вплив на процес їх формування економічних законів та різноманітних факторів, які обумовлюють розмір відповідного виду прибутку. На думку професора Я.В. Соколова, дані фінансового обліку можуть не тільки допомагати, але і ввести в оману адміністрацію, та справедливо зауважує: «Поняття прибутку не може бути однозначним, оскільки існує цілий спектр понять, кожне з яких відповідає чітко визначеній цілі» [9, с. 400]. Крім того, деякі показники прибутку, зокрема, маржинальний, містять у своєму складі певні види витрат, що протирічить сутності прибутку як економічної категорії. Вказані недоліки вимагають пошуку альтернативних підходів до розрахунку показників фінансових результатів у процесі їх формування, що буде враховано у подальшому дослідженні.

Як правило, у якості першого етапу аналізу прибутку підприємства віддається перевага оцінюванню динаміки його складу і структури, тобто вертикальному і горизонтальному аналізу на підставі даних фінансової звітності. При цьому необхідно зважати на дві головні, з нашого погляду, обставини, нехтування якими у процесі аналізу фінансових результатів може призвести до викривлення інформації про реальну прибутковість комерційної організації і, як наслідок, до прийняття помилкових управлінських рішень.

По-перше, за сучасних умов господарювання прибуток, що відображається у бухгалтерській звітності вітчизняних підприємств, є невинувато завищеним. Ситуація пояснюється наступним чином: в умовах інфляції оцінка активів підприємства, зазначених у балансі, не свідчить про їх реальну вартість, оскільки основні засоби і товарно-матеріальні запаси штучно занижуються у порівнянні з їх реальною вартістю. Зниження вартості активів балансу призводить до заниження відповідних витрат, у тому числі амортизації,

а відповідно, до викривлення собівартості реалізованої продукції та прибутку. Внаслідок цього у підприємства вилучається частина необхідного продукту у вигляді податкових платежів і тим самим порушується нормальний процес відтворення. Зазначимо, що для отримання більш об'єктивних результатів аналіз звітності і подальший розрахунок показників прибутковості повинен базуватись на співставних даних, скоригованих на вплив інфляційних процесів.

По-друге, фінансові результати підприємства залежать від обраної фінансової політики, що забезпечує можливість маневрувати розподілом затрат між готовою продукцією та незавершеним виробництвом, списання витрат майбутніх періодів, створення оціночних резервів. При співставленні фінансових результатів за декілька суміжних періодів необхідно враховувати зміни методологічного обліку і складання звітності, а також діючу на підприємстві облікову політику.

Наведене вище дає підстави стверджувати, що за абсолютним, досліджуваним ізольовано показником прибутку неможливо зробити об'єктивні висновки про рівень доходності комерційної організації. З позиції методичного забезпечення оцінки ефективності управління фінансовими результатами високу практичну цінність має аналіз відносних коефіцієнтів результативності (рентабельності) і встановлення їх взаємозв'язку з іншими фінансовими показниками підприємства за допомогою факторного аналізу. Саме показники рентабельності свідчать про прибутковість підприємницької діяльності, оскільки характеризують рівень віддачі витрат і ступінь використання ресурсного потенціалу підприємства в процесі господарювання.

Методика розрахунку показників рентабельності нині є одним із дискусійних питань серед вітчизняних і зарубіжних дослідників в області економічного аналізу та фінансового планування. Спрощений алгоритм обчислення основного критерію ефективності (рентабельності) зводиться до співвідношення економічного ефекту (прибутку) з витратами (ресурсами), що вимірюється у відсотках. У якості економічного ефекту визнається будь-яка складова фінансового результату підприємства (див. рис. 1) залежно від цілей

аналізу та цільових груп користувачів. Російський вчений В.В. Бочаров пов'язує процес вибору відповідної складової прибутку для розрахунку ефективності діяльності організації з необхідністю розрізнення показників економічної і фінансової рентабельності [3, с. 175]. Перші розглядаються ним як параметри, обчислені на підставі величини прогнозного (потенційного) прибутку, що відображається у бізнес-плані інвестиційного та інноваційного проекту. Другі розраховуються на базі реального прибутку, зазначеного у фінансовій звітності підприємства.

Сучасні ринкові реалії породжують варіативність у методичних підходах щодо визначення даного показника. В економічній літературі найчастіше зустрічається таке групування показників рентабельності: показники рентабельності продукції, показники рентабельності капіталу (активів) і показники, розраховані на основі потоків грошових коштів [6, 10 та інші]. Професор Білоруського державного економічного університету Г.В. Савицька [8] об'єднує показники рентабельності у три системи: показники, що базуються на витратному підході (рентабельність продукції, рентабельність операційної, інвестиційної, звичайної діяльності та окремих інвестиційних проектів); показники, що характеризують прибутковість продажів (валова і чиста рентабельність продажів); показники, в основі яких лежить ресурсний підхід, зокрема, рентабельність сукупних активів, рентабельність основного, оборотного і власного капіталу тощо.

Деякі вчені-економісти, зокрема, І.О. Бланк [2], критерієм розподілу показників рентабельності на групи вважають етапи управління прибутком: показники ефективності формування прибутку в процесі трьох видів діяльності (операційної, інвестиційної, фінансової) та коефіцієнти ефективності розподілу прибутку.

Динамічний розвиток ринкових відносин, поява нових для української економіки господарських операцій сприяє розширенню цілей аналізу прибутковості комерційних організацій та кола цільових груп, зацікавлених у певних показниках фінансових результатів. Як наслідок, з'являються нові

показники рентабельності і модифікуються вже існуючі методики їх розрахунку. В економічно розвинених країнах світу визначають близько 28 показників доходності компаній, основними з яких є рентабельність активів (ROA), прибутковість власного (ROE) та інвестованого (ROI) капіталу, рентабельність продажів (ROS) [4]. В Україні згідно державних методичних рекомендацій [5, 7] до них додають коефіцієнти рентабельності продукції та експлуатаційних витрат.

На думку автора, доцільно побудувати оптимальну систему показників результативності в управлінні прибутком підприємств з урахуванням діючого методичного забезпечення та науково обґрунтованих пропозицій щодо їх коригування. При цьому вибір показників результативності повинен бути зорієнтованим на використання системного підходу. Це дозволить отримати об'єктивну та комплексну інформацію для розробки альтернативних варіантів прийняття управлінських рішень щодо максимізації величини фінансових результатів відповідно до інтересів визначеного кола суб'єктів та цілей управління.

Основним недоліком більшості розглянутих методик оцінки ефективності управління прибутком є ототожнення і змішування показників операційної та стратегічної ефективності. З нашого погляду, необхідно розділити показники прибутковості не за традиційними ознаками, а з точки зору відображення ними операційної і стратегічної ефективності. У якості головного аргументу на користь цього можна навести той факт, що у всіх критеріях ефективності різні користувачі, які приймають рішення на різних рівнях управління. Показники, що характеризують операційну ефективність (рентабельність продажів, окремих видів продукції, виробництва тощо), повинні контролюватись на рівні керівників фінансових служб організації. Фінансову ефективність стратегічних рішень характеризують, у першу чергу, коефіцієнти рентабельності капіталу, інвестицій, активів. Інформація про динаміку цих показників цікавить перш за все власників бізнесу, його керівників та потенційних інвесторів.

Класифікація показників рентабельності підприємства з точки зору їх операційної і стратегічної ефективності представлена схематично (рис. 2).

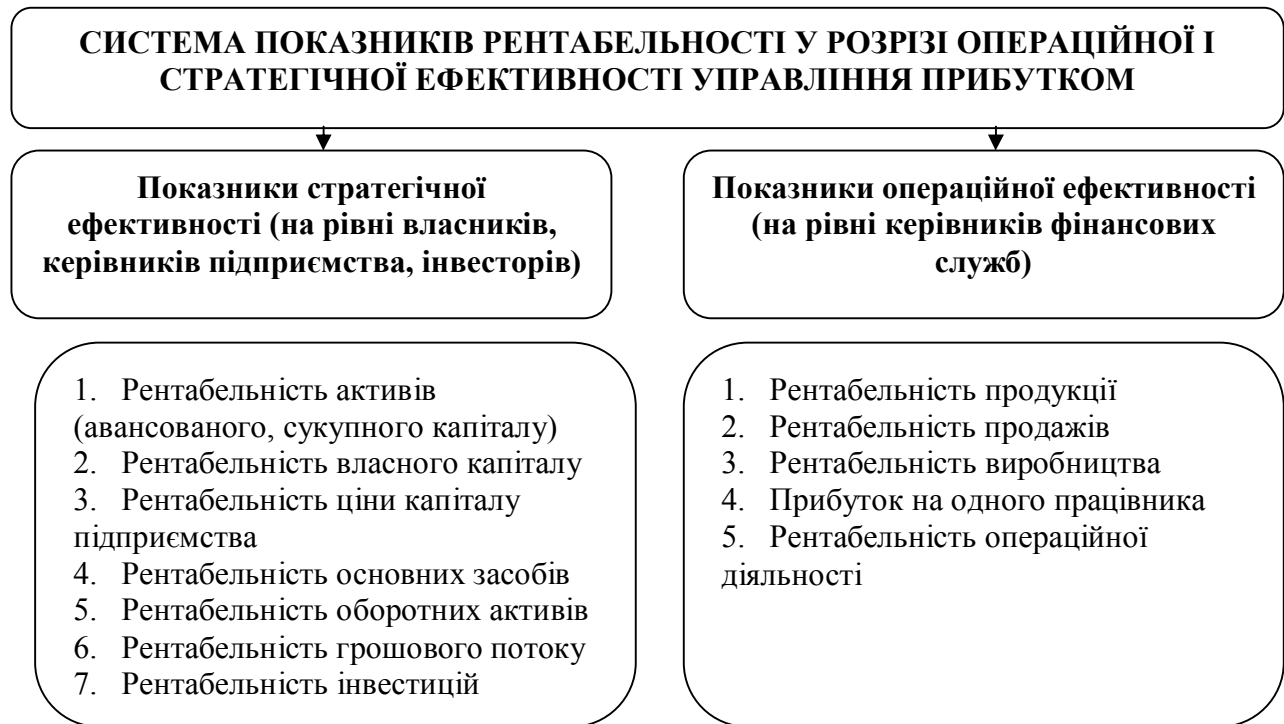


Рис. 2. Система показників рентабельності підприємства у розрізі операційної і стратегічної ефективності управління прибутком

IV. Висновки. Методику проведення аналізу прибутку можна визначити як сукупність специфічних аналітичних процедур, об'єднаних у відповідну логічну послідовність. Удосконалення методології, необхідність підвищення якості проведення аналізу висувають якісно нові вимоги до наукового обґрунтування його методики. Організації із високим рівнем аналітичної роботи у сфері управління прибутком на перспективу є здатними до своєчасного розпізнавання кризових ситуацій, що виникають в процесі господарювання, оперативного реагування на динамічні ринкові зміни, з більшою вірогідністю можуть зменшити ступінь ризику та досягти поставлених стратегічних цілей.

Дослідження методичних основ оцінки ефективності управління фінансовими результатами з огляду на необхідність їх адаптації до сучасних

умов ведення бізнесу дозволило автору визначити проблемні сторони цього питання і сформувані основні напрями їх удосконалення:

на сьогоднішній день практично неможливо чітко виокремити прийоми, способи та методи як властиві виключно фінансовому аналізу внаслідок взаємопроникнення та взаємозв'язку наукових інструментаріїв різних економічних наук. Таким чином, в рамках фінансового аналізу прибутку необхідно чітко визначити методологічну базу, критерії та індивідуальні умови вибору того чи іншого методу;

динамічний розвиток ринкових відносин, поява нових для вітчизняної економіки господарських операцій сприяє розширенню цілей аналізу та кола цільових груп, зацікавлених у певних показниках фінансових результатів, що вимагає їх систематизації. Це дозволить отримати об'єктивну інформацію для розробки альтернативних варіантів прийняття управлінських рішень щодо максимізації прибутку відповідно до інтересів визначеного кола суб'єктів та цілей управління;

доцільно побудувати оптимальну систему показників результативності в управлінні прибутком з урахуванням вже існуючих методик та науково обґрунтованих пропозицій щодо їх коригування;

активне впровадження у методичне забезпечення управління прибутком прогресивних інформаційних технологій та сучасних програмних засобів суттєво підвищить якість і практичну значущість аналітичних досліджень;

більшість розглянутих методик практично не враховують дію зовнішніх факторів макросередовища на прибуток підприємства і спрямовані, переважно, на ефективне поточне (оперативне) управління ним. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває стратегічний аналіз фінансових результатів, що зумовлює потребу у встановленні його інформаційної бази, основних напрямків та методично-методологічних принципів.

Література

1. Альфред М. Кинг. Тотальное управление деньгами/ Пер. с англ. – СПб.: Полигон, 1999. – 448 с.

2. Бланк И.А. Управление прибылью. – К.: Ника центр, 1998. – 544 с.
3. Бочаров В.В. Финансовый анализ: СПб: Питер, 2005. – 240 с.: ил.
4. Калина В.А., Конєва М.Ш. Сучасний економічний аналіз і прогнозування (мікро- та макрорівень): Навч.-метод. посібник. – 2-ге вид. – К.: МАУП, 1998. – 272 с.
5. Методика інтегральної оцінки інвестиційної привабливості підприємств та організацій: Затверджено наказом Агентства з питань запобігання банкрутству підприємств та організацій від 23.02.98 р. № 22 / Законодавство України; електронні дані. – К.: Інфодиск, 2005. – 1 електронний оптичний диск (CD-ROM).
6. Мних Є.В. Економічний аналіз: Підручник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 412 с.
7. Положення про порядок здійснення аналізу фінансового стану підприємств, що підлягають приватизації: Затверджено наказом Міністерства фінансів України, Фондом державного майна України від 26.01.2001 р. № 49 / 121/ Законодавство України; електронні дані. – К.: Інфодиск, 2005. – 1 електронний оптичний диск (CD-ROM).
8. Савицька Г.В. Економічний аналіз діяльності підприємства: Навч. посіб. – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Знання, 2005. – 662 с.
9. Соколов Я.В. Бухгалтерский учет: от истоков до наших дней. – М.: «Аудит, ЮНИТИ», 1996. – 638 с.
10. Шеремет А.Д., Сайфулин Р.С., Негашев Е.В. Методика финансового анализа. – М.: ИНФРА – М, 2000. – 208 с.

Надійшла до редколегії

Стаття рекомендована до друку

д.е.н., проф. А.О. Заїнчковським